

Јована Н. Ђорђевић
Универзитет у Крагујевцу
Факултет педагошких наука у Јагодини
Катедра за дидактичко-методичке науке

УДК 37.012-057.875
37.015.3-056.45
DOI 10.46793/Uzdanica19.2.197DJ
Оригинални научни рад
Примљен: 2. септембар 2022.
Прихваћен: 2. децембар 2022.

ЕДУКАЦИЈА СТУДЕНАТА ЗА РАД СА ДЕЦОМ ДАРОВИТОМ ЗА ЛИКОВНО ИЗРАЖАВАЊЕ

Айстџракиј: Различити увиди у праксу васпитача, како кроз непосредну сарадњу са њима, тако и преко резултата различитих научних истраживања, указују на слабу компетентност васпитача да се педагошки адекватно баве децом даровитом у области ликовног изражавања. Тиме је указано на потребу да се ове компетенције код васпитача развијају и у оквиру њиховог иницијалног образовања. Са намером да се будућим предшколским васпитачима омогући стицање потребних компетенција за рад са децом даровитом за ликовно изражавање, осмишљен је експериментални Програм едукације студената за рад са овом групом деце. Програм је реализован као вид педагошке стратегије у оквиру редовне наставе из области методике ликовног васпитања на Факултету педагошких наука Универзитета у Крагујевцу у Јагодини, а под окриљем већег педагошког пројекта за подршку ликовно даровитој деци. Истраживање је реализовано са циљем да се истражи потенцијал и педагошка ефикасност и ефектност осмишљеног Програма едукације. Резултати истраживања показали су успешно остварен циљ Програма, односно да су код студената успешно развијене компетенције за процес идентификације ликовне даровитости, као и компетенције за развијање посебних педагошких ситуација и активности за неговање те даровитости. Утврдили смо да су студенти задовољни концептом Програма, као и да су током Програма стекли довољно самопоуздања за рад са децом даровитом за ликовно изражавање. Коначни закључак рада указује на педагошку примењивост предложене стратегије едукације студената за рад са ликовно даровитом децом, а предлаже и одређене допуне програма као и измене у концепту рада како би се његова педагошка ефектност унапредила.

Кључне речи: даровитост за ликовно изражавање, развијање компетенција за васпитни рад са даровитом децом предшколског узраста, иницијално образовање предшколских васпитача, експериментални образовни програм.

УВОД

Постоје два основна општеприхваћена разлога за обезбеђивање посебне врсте образовања деци и младима који показују висок ниво потенцијала у

одређеним областима, према мишљењу значајног аутора у области истраживања даровитости, Јозефа Ренцулија (Joseph S. Renzulli). Прва сврха односи се на потребу да се овим особама обезбеде могућности максималног когнитивног раста и самоиспуњења кроз развој у једној или више области у којима испољавају супериорни потенцијал, а други се односи на обезбеђивање квалитетних чланова друштва који ће свој допринос цивилизацији дати продукцијом знања и уметности, уместо што би постали конзумери постојећих информација (Ренцули 1999: 7). У високо компетитивном свету, оне нације које се не баве на квалитетан начин својим даровитим ученицима ризикују да се нађу у инфериорном положају (Стернберг, Џарвин, Григоренко 2011: 16).

Многи аутори сматрају да би васпитачи и учитељи требало да поседују кључне компетенције за идентификацију и неговање различитих категорија даровитости код деце у раном, предшколском узрасту како би се успешно развијала способност деце да уче (Јевтић 2009: 251). Међутим, различита истраживања показала су да наставници нису довољно упознати са карактеристикама даровите деце, па формално образовање често има непожељне образовне исходе који се огледају у подбацивању даровитих ученика (Алтарас 2006: 171). Како би се избегли непожељни исходи и омогућио раст и развој даровите деце, препоручује се идентификација даровитости на раном узрасту. Процес ове идентификације треба да укључи све релевантне актере – чланове породице, васпитаче, педагоге и психологе (Николић, Грандић, Павловић 2017: 45). Јевтић (2009: 251) наглашава неопходност да се иницијалном образовању предшколских васпитача приступи холистички у области рада са даровитом децом јер, како каже, васпитачи морају бити компетентни да препознају и идентификују даровиту децу, што подразумева познавање карактеристика различитих видова даровитости као и познавање сваког даровитог детета појединачно.

Док са једне стране теоретичари проучавају даровитост и образовне моделе којима би се различити видови даровитости неговали и унапређивали, наставници, учитељи и васпитачи имају много мање знања и уопште компетенција у овој области. Могло би се рећи да је превише тражити од учитеља и васпитача да поседују компетенције из свих области даровитости, али најосновније компетенције би ипак било нужно поседовати у циљу ефектног васпитно-образовног рада. У Србији је спровођено више истраживања компетенција васпитача за рад са даровитом децом. Истраживање из 2017. показује да се васпитачи сматрају компетентним да препознају одређене видове даровитости код деце, посебно оне из поља уметности и да позитивно оцењују своје компетенције за рад са даровитом децом, док је истраживачки тим на основу праксе васпитача закључио да су компетенције за пружање додатне подршке даровитој деци ипак слабе и да се углавном односе на обезбеђивање амбијента за учење, а мање на пружање додатне подршке кроз израду

педагошког профила, индивидуализације васпитно-образовног рада и ИОП-а (Николић, Грандић, Павловић 2017: 52).

У контексту образовања васпитача за педагошки ефикасан рад са даровитом децом, излишно је говорити о даровитости уопштено јер је неопходно свакој области даровитости прићи из посебног угла, како свака од тих могућих области даровитости има своје специфичности. У оквиру овог рада бавимо се питањем едукације студената, у оквиру иницијалног образовања за предшколске васпитаче, за рад са децом даровитом у области ликовног стваралаштва. Како постоје различити приступи дефинисању даровитости, у оквиру овог рада ослонили смо се на неколико дефиниција релевантних за наше поље интересовања. Крос (Tracy L. Cross) и Колман (Laurence J. Coleman) су, у циљу дефинисања даровитости у контексту школе и образовања, предложили паралелу између даровитости и напредног развоја (Крос, Колман 2005: 52) и дефинисали даровитост као потенцијал младих особа код којих је приметан напредан темпо учења у односу на њихове вршњаке (Исто: 54). Стернберг, Џарвин и Григоренко предлажу сложеније објашњење даровитости у својој *неинституционалној теорији* према којој се даровитост дефинише на основу пет критеријума: критеријум изврсности, критеријум реткости, критеријум продуктивности, критеријум демонстрабилности и критеријум вредности (Стернберг, Џарвин, Григоренко 2011: 2–6). Када је у питању област уметности, позивамо се на Елен Винер која предлаже три основна критеријума за идентификацију даровитости у било ком уметничком домену: рана зрелост, сопствени темпо и изражена тежња да се овлада доменом (Винер 1997: 354–355).

ИДЕНТИФИКАЦИЈА ДАРОВИТОСТИ ЗА ЛИКОВНО ИЗРАЖАВАЊЕ НА ПРЕДШКОЛСКОМ УЗРАСТУ

Идентификација даровитости се углавном спроводи неком врстом стандардизованих тестова који омогућавају да сви учесници (деца, ученици) буду оцењени кроз неку униформну процедуру и да пролазе кроз слично искуство током тестирања (Стернберг, Џарвин, Григоренко 2011: 177). Такви тестови су усмерени на процену интелигенције, интересовања, постигнућа и у овим доменима је поузданост теста прилично висока. Постоје и одређени тестови који се користе у идентификацији ликовне даровитости попут *Кларковог теста за процену способности цртања* (CDAT – *Clark's Drawing Abilities Test*). Међутим, више од било ког теста, у области ликовног изражавања процена зависи од компетенција особа које се овим питањем баве да примете, препознају, тестирају и идентификују даровитост за уметнички израз код детета (Кларк, Цимерман 2001: 104–114). Стенли Мадеја (Stanley Madeја) наглашава да су у пољу уметности најадекватније нестандардизоване методе

евалуације јер су компатибилне са разноврсношћу уметничког израза где би најефикаснија метода истраживања подразумевала дугорочно посматрање ангажованости деце у процесу рада (Мадеја 2013: 20).

Како би били у могућности да препознају или идентификују знакове даровитости у дечјем ликовном раду као крајњем продукту ликовне активности, неопходно је најпре да васпитачи поседују знање о фазама развоја дечјег цртежа. Свака од фаза има своје карактеристике: деца крећу од шкрабања по папиру и цртања најједноставнијих облика, преко фазе схематског приказа објеката, до представљања јасних препознатљивих појава из окружења (Карлаварис 1986). Људска фигура се најпре представља као такозвани пуноглавац (кружни облик који представља главу из ког излазе линије представљајући удове) и тек око шесте године бива обogaћена свим потребним детаљима који стварно постоје на фигури: врат се јасно одваја од трупа, труп је обавезно обучен у различиту одећу, којој се нарочито поклања пажња (Карлаварис 1986: 46). Такође је уочљив и процес развоја приказа простора на цртежу где се креће од облика разбацаних по површини папира, преко фризова до представљања односа горе–доле и лево–десно. Познајући и разумејући очекиване фазе дечјег цртежа у сваком периоду предшколског доба, лако се могу уочити одступања од очекиваног приказа. Брз прелазак из једне фазе у другу може бити релевантан показатељ ликовне даровитости где би се на дечјем цртежу препознала напредност у визуелном мишљењу, одражавајући се у зрелом приказу појединости и структуре објеката из окружења. Са друге стране, препозната је и друга група ликовно даровите деце на чијим цртежима и даље доминирају представе објеката типичне за дату фазу развоја цртежа док се напредност огледа у експериментисању са ликовним елементима, композицијом и другим естетским аспектима цртежа (Винер 1993: 33). Поред ових видова испољавања даровитости специфичних за област ликовног изражавања, важно је обратити пажњу и на друге врсте манифестација даровитости које су релевантне и у другим областима као што су јака интринзичка мотивисаност на рад, фокусираност на задатак, истрајност у решавању проблема (Винер 1997, 2000; Ренцули 1978, 1999; Алтарас 2006; Чиксентмихаљи 2014).

Да сумирамо: ликовна даровитост може се претпоставити у процесу поређења ликовних радова деце у једној групи, али то није поуздан метод идентификације пошто разлог за истицање једног детета може бити и незаинтересованост остале деце да се баве ликовним активностима. Сама изражена мотивација и склоност детета да се бави ликовним радом у овом узрасту такође може бити показатељ даровитости иако то није нужно случај, па оба ова аспекта морају бити узета у обзир искључиво у комбинацији са другим видовима манифестације даровитости. За дете предшколског узраста чији се радови истичу, рецимо, према реалистичности приказивања објеката/предмета, према прецизности представљања односа између реалних предмета,

према успешности приказивања комплексних композиција можемо претпоставити да има дар за ликовно изражавање. Дугорочним посматрањем детета и праћењем његовог понашања приликом ликовног рада, као и анализом производа ликовних активности (цртежа, слика, фигурица...), закључак о даровитости ће бити поузданији. Релевантни показатељи даровитости за ликовно изражавање подразумевају и висок ниво вештине маневрисања новим материјалима, способност самосталног решавања ликовних проблема применом разноврсних ликовних техника, креативну и оригиналну употребу различитих ликовних елемената приликом извођења ликовних радова.

Ликовно даровитом детету неопходно је пружити подршку кроз правилно осмишљене и све комплексније ликовне задатке и ликовне проблеме, уз увођење и обраду нових ликовних материјала и све захтевнијих ликовних техника, који ће стално пратити зону наредног развоја, а поштујући и негујући оригиналност и самосталност детета бити константан изазов за ликовно изражавање.

Претходно смо споменули истраживање о компетенцијама васпитача за рад са даровитом децом у ком су се испитаници изјаснили као компетентни највише за идентификацију даровитости у пољу уметности, а разлози томе су препознати у чињеници да су ово домени даровитости који се могу проценити на основу продуката рада (Николић, Грандић, Павловић 2017: 51). Истраживање које је било усмерено конкретно на испитивање односа васпитача према својим компетенцијама за рад са децом даровитом у домену ликовног изражавања потврдило је ове резултате јер се показало да васпитачи имају висок степен самопоуздања у овом контексту (Ђорђевић 2020: 111). Међутим, овим тврдњама васпитача противречила је чињеница да они већином нису упознати са могућим инструментима или конкретним методама идентификације ликовне даровитости, већ да своје процене доминантно заснивају на процени ликовног рада који се издваја из очекиваног просека групе (карактеристика развојне фазе). Овакав исход истраживања је сасвим очекиван јер се на иницијалном образовању васпитача у оквиру методичке групе предмета из области ликовног васпитања обрађују теме развоја ликовног израза деце на предшколском узрасту, а на основу карактеристика сваке од фаза развоја дечјег цртежа и узраста детета може се установити да ли дете прати фазу у складу са узрастом, касни или напредује у односу на просек. Са друге стране, методе и инструменти за идентификацију ликовне даровитости се углавном не обрађују, чак и када се у настави говори о показатељима даровитости. Оба споменута истраживања указала су на потребу да се у оквиру иницијалног образовања предшколских васпитача посвети више пажње овој теми.

Конкретно, полазећи од сопственог професионалног искуства у раду са студентима иницијалног образовања за предшколске васпитаче на Факултету педагошких наука у Јагодини, увиђамо да се питање ликовне даровитости тек

спорадично и посредно појављује током обраде других планираних садржаја методичких предмета. Због тога смо препознали и потребу да постојећем садржају предмета методике ликовног васпитања додамо и тему о педагошком раду са децом даровитом за ликовно изражавање како би се код будућих васпитача развиле потребне компетенције за правилно деловање у овом домену. Такође смо одлучили да спроведемо и истраживање којим би се испитала педагошка ефикасност и ефикасност једног модела едукације, осмишљеног са циљем развијања студентских компетенција за рад са ликовно даровитом децом.

МЕТОДОЛОГИЈА ИСТРАЖИВАЊА

Предмет овог истраживања је едукација студената за педагошки ефикасан рад са децом даровитом за ликовно изражавање. Из овог предмета произлази циљ да се испита да ли предложени едукациони програм може развити код студената иницијалног образовања за предшколске васпитаче компетенције за рад са децом даровитом за ликовно изражавање.

Циљ истраживања операционализован је кроз следеће задатке.

1. Утврдити да ли студенти завршне године иницијалног образовања за предшколске васпитаче поседују знања о карактеристикама ликовне даровитости, као и о педагошком раду са децом даровитом за ликовно изражавање пре похађања програма едукације.

2. Утврдити како студенти процењују стечене компетенције и ниво самопоуздања за рад са ликовно даровитом децом након завршетка програма едукације.

3. Утврдити да ли су након завршеног програма едукације студенти стекли компетенције потребне за тестирање потенцијалне даровитости за ликовно изражавање.

4. Утврдити да ли су након завршеног програма едукације студенти стекли компетенције за анализу дечјих ликовних радова у процесу процене фактора даровитости.

5. Утврдити да ли су студенти након завршеног програма едукације разумели педагошку улогу посебних ко-курикуларних активности у процесу неговања ликовне даровитости, као што је ликовна колонија.

6. Утврдити мишљење студената о педагошкој ефикасности и ефективности програма едукације у развијању компетенција за рад са децом даровитом за ликовно изражавање на основу самопроцене стечених компетенција.

Хипотеза истраживања подразумева да ће предложени програм едукације код студената иницијалног образовања за предшколске васпитаче разви-

ти основне компетенције за педагошки ефикасан рад са децом даровитом за ликовно изражавање.

У истраживању је примењен дескриптивни метод, а поступак истраживања био је анализа садржаја.

ЕКСПЕРИМЕНТАЛНИ ПРОГРАМ РАЗВИЈАЊА КОМПЕТЕНЦИЈА СТУДЕНАТА ЗА РАД СА ДЕЦОМ ДАРОВИТОМ ЗА ЛИКОВНО ИЗРАЖАВАЊЕ

У другом семестру школске 2021/2022. године на Факултету педагошких наука у Јагодини је реализован педагошки пројекат под називом „Ликовна колонија као подршка неговању и развоју даровитости за ликовни израз деце предшколског узраста”¹. Ликовна колонија је осмишљена као ко-курикуларна васпитно-образовна активност у којој ће деца која испољавају одређене показатеље даровитости у ликовном изражавању бити омогућена педагошка пажња и стицање новог искуства корисног за њихов даљи развој у овој области. Сам пројекат имао је вишеструке циљеве који су, поред омогућавања подршке ликовно даровитој деци учествовањем на Ликовној колонији, подразумевали и оснаживање компетенција васпитача као и развијање компетенција студената на иницијалном образовању за предшколског васпитача за рад са ликовно даровитом децом.

Са циљем да се студентима омогући активно стицање знања, вештина и способности потребних за ефикасан рад са децом која су даровита у пољу ликовног стваралаштва, студенти завршне године основних студија на смеру Предшколски васпитач укључени су у све фазе организације и реализације Ликовне колоније. Водили смо се претпоставком да ће директним ангажовањем студенти најефикасније, у временском периоду од једног семестра, успети да разумеју принципе рада са ликовно даровитом децом. Предвиђено је да у непосредној сарадњи са реализатором пројекта студенти својим директним учешћем у пројекту упознају критеријуме и методе идентификације ликовно даровите деце, вежбају креирање средине и активности за подршку развоју ликовне даровитости и стекну одређен ниво самопоуздања у сопствене способности за рад у овој области.

Једна од првих активности на пројекту подразумевала је селекцију студената који ће учествовати у пројектним активностима. У самом креирању пројекта било је јасно да није могуће у његове активности укључити све студенте који прате методичку групу предмета, па је требало поставити јасне критеријуме и услове за селекцију. Први критеријум био је да су

¹ Овај пројекат реализован је као део програма Центра за подршку наставницима у раду са даровитим ученицима Факултета педагошких наука у Јагодини.

студенти на завршној години основних студија јер то значи да су успешно савладали обавезе из методике ликовног васпитања, што је неопходно за рад на пројектним активностима. Селекција унутар ове групе студената вршена је на основу њихових постигнућа, исказаних у резултатима рада (оценама) на предметима из области методике ликовног васпитања током иницијалног образовања. На основу стечених оцена из свих претходних обавеза и задатака из ових предмета, као и на основу запаженог квалитета укупног ангажмана на вежбама и предавањима, позив за учешће у пројекту упућен је групи од десет студената. Студенти су у позиву добили опис пројекта, објашњење обавеза које ће имати током пројекта, као и информацију о педагошком циљу њиховог укључивања. Одабрани студенти би у случају учешћа били ослобођени других обавеза на предмету Методички практикум ликовног васпитања, а поене из другог семестра добили би управо на основу ангажмана у пројекту. Имали су право да одбију позив, дакле нису били условљени на учешће, па је и фактор интересовања укључен у овај процес. Коначно, укупно седам студенткиња од позваних десет добровољно се прикључило овом пројекту, а њихово учешће подразумевало је извођење Експерименталног програма едукације као посебне педагошке стратегије у оквиру предмета Методички практикум ликовног васпитања.

Група од седам студената је у оквиру педагошког пројекта чинила тим за реализацију истраживања ликовне даровитости предшколске деце. Обавезе и задаци студената подразумевали су следеће активности: спровођење тестирања у процесу идентификације ликовне даровитости, анализу децјих ликовних радова у процесу процене показатеља ликовне даровитости, учешће у реализацији програма Ликовне колоније кроз непосредан рад са децом, учешће у организацији Изложбе ликовних радова насталих на Ликовној колонији и евалуација исхода овог програма попуњавањем упитника по завршетку пројекта, односно Програма едукације.

У првој фази рада са студентима приступили смо њиховој теоријској припреми за реализацију пројектних активности. Ова припрема подразумевала је упознавање студената са карактеристикама радова ликовно даровите деце, са релевантним факторима развоја ове даровитости, као и са педагошким поступцима који се могу примењивати за неговање и развијање ове даровитости. Едукација студената реализована је кроз низ кратких предавања, дискусија и анализу основне литературе из ове области. Први закључак до ког смо у овом процесу рада дошли јесте да је неопходно обезбедити уџбеник који би садржао све ове елементе и који би се користио у настави приликом обраде даровитости за ликовно изражавање.

Друга фаза се односила на припрему студената за реализацију тестирања деце. Највише пажње и времена посветили смо упознавању студената са методом и инструментима тестирања. Њихова прва улога у истраживању подразумевала је одлазак у вртиће, у групе предшколске деце и спровођење

поступка тестирања. Тестирање у области ликовног стваралаштва реализује се одабиром одређених ликовних задатака и ликовних проблема које деца решавају ликовним радом. У нашем случају, приликом осмишљавања тестова (ликовних задатака и проблема, критеријума процене дечјих ликовних радова и норматива за процену ликовних радова), ослонили смо се на *Кларков њесџ* за процену способности цртања (CDAT – *Clark's Drawing Abilities Test*) и на резултате истраживања *Експерименталној програма за естетско проценавање у оквиру ликовног васпитања у основној школи* (Крагуљец, Карлаварис 1970). За потребе тестирања, студенти су морали бити упознати са карактеристикама и принципима припремљених тестова, морали су савладати предвиђене облике рада са децом током тестирања, као и методе праћења, детектовања и бележења показатеља даровитости у понашању деце. У овој фази, студенти су дакле стекли знања о карактеристикама тестова за идентификацију даровитости у домену ликовног изражавања као првом инструменту истраживања и упознали се са инструментом који смо назвали Дневник посматрања. У Дневник посматрања су студенти током тестирања бележили релевантне манифестације дечјег понашања током ликовног рада и факторе који могу утицати на дечји ликовни рад. Рад са Дневником посматрања омогућио је да студенти разумеју мотивацију, фокусираност и посвећеност ликовном раду као релевантне показатеље потенцијалне даровитости.

Едукација и припрема студената за реализацију тестирања обављала се путем Зум састанака једном недељно у периоду од шест недеља – две недеље пре почетка тестирања и сваке недеље пред саму реализацију сваког од четири реализована теста. Релевантност исхода самог тестирања зависила је управо од студената и њиховог разумевања свих елемената тестова и процеса истраживања. Није било довољно пуко поштовање одређених процедура, већ смо тежили томе да студенти у потпуности разумеју зашто су одређени поступци и стратегије неопходни за успешно тестирање како би били способни да у непредвиђеним околностима самостално донесу потребне одлуке и поступе у складу са принципима тестирања. Сваки састанак са студентима пред ново тестирање подразумевао је и размену искустава са претходног тестирања, самосталну евалуацију сопственог и рада деце, дискусију, разматрање искрслих питања и потребну корекцију неких планираних поступака у предстојећем тестирању.

Друга група обавеза које су студенти имали на овом пројекту подразумевала је њихово учешће у процесу анализе сакупљених дечјих ликовних радова и процену показатеља даровитости на основу постављених норматива. Анализа ликовних радова вршена је у четири засебна термина, а сваки студент имао је обавезу да присуствује једном од тих термина. Овом активношћу студенти су додатно ојачали своје разумевање карактеристика дечјих цртежа, фаза развоја цртежа, као и ликовних типова деце. Анализирајући и упоређујући у просеку 150 различитих радова деце истог узраста на једну

тему, студенти су ојачали своја знања и продубили разумевање о ликовном изразу деце, а свакако и поуздано развили један ниво компетенција за препознавање релевантних показатеља даровитости на самим ликовним радовима деце предшколског узраста. Савладавањем норматива постављених тестирањем, увидели су да постоји и група показатеља даровитости ван одлика видљивих на цртежу, као што су вешта манипулација ликовним материјалом или брзо савладавање нове ликовне технике. За разлику од припрема за тестирање које су се одвијале непосредно пред само тестирање, знања потребна за анализу дечјих радова студенти су стицали кроз сам процес евалуације у сарадњи са реализатором истраживања.

У завршној фази пројекта, студенти су током реализације активности Ликовне колоније били ангажовани као помоћни васпитачи у раду са децом. Најпре су се упознали са самим концептом ликовне колоније као ко-курикуларне активности за развијање даровитости за ликовно изражавање и стекли увид у један могућ приступ/модел рада са ликовно даровитом децом. Такође су имали прилику да унапреде своја знања о педагошким приступима организацији ликовних активности за децу са даром за ликовно изражавање, о организацији интерактивних педагошких ситуација и мотивишућих педагошких амбијената као што је ликовна колонија кроз лично увиђање промене атмосфере рада деце и њихове мотивисаности за рад подстакнуте новим окружењем и интеракцијом са новим људима.

На крају пројекта, студенти су добили упитник у циљу евалуације примењених метода и облика рада усмерених на развијање њихових компетенција за рад са децом даровитом за ликовно изражавање. Ову евалуацију поставили смо као кључни фактор у процени ефективности и ефикасности испробане стратегије и програма едукације студената. Упитник смо поткрепили фокусираним интервјуом са свих седам укључених студенткиња.

РЕЗУЛТАТИ СТУДЕНТСКЕ ЕВАЛУАЦИЈЕ ПРОГРАМА РАЗВИЈАЊА КОМПЕТЕНЦИЈА ЗА РАД СА ДЕЦОМ ДАРОВИТОМ ЗА ЛИКОВНО ИЗРАЖАВАЊЕ

Пре самог попуњавања упитника, студентима је било објашњено да се упитником не проверавају њихова знања већ успешност програма за омогућавање стицања тих знања. Такође смо истакли да ће сваки коментар и сугестија бити од велике користи у даљем развијању програма за рад са наредним генерацијама студената у овој области.

Упитник се састојао из 18 питања, отвореног и затвореног типа. Резултате ћемо изражавати у броју датих одговора, фреквенцијама, јер сматрамо да због малог броја испитаника није неопходно одговоре обрађивати у процентима.

Првим истраживачким задатком смо желели да установимо са којим предзнањем о даровитости су студенти приступили овом програму. На питање: „Да ли сте се током студија пре Пројекта упознали са појмом 'даровитост'?", четири од седам студенткиња је одговорило потврдно, док три студенткиње нису могле са сигурношћу да дају одговор. Студенткиње које су одговориле позитивно на прво питање навеле су наставу следећих предмета као извор својих предзнања: Предшколска педагогија, Развој и учење деце раних узраста, Инклузивно образовање, Методика васпитно-образовног рада, Методика ликовног васпитања, Методика развоја почетних математичких појмова, Методички практикум музичке културе, Дечја игра и стваралаштво, Сликање и Ликовне технике. Од наведених предмета само два су наведена од стране две различите студенткиње (Предшколска педагогија и Инклузивно образовање) док у осталим одговорима нема поклапања. Када је реч о трећем питању: „Да ли сте пре Пројекта имали неки вид знања о ликовној даровитости?", било је 6 потврдних и 1 негативни одговор.

Овом групом питања установили смо да се појам даровитости провлачи кроз програм различитих наставних предмета иницијалног образовања предшколских васпитача на Факултету педагошких наука у Јагодини, али неуједначеност одговора студената указује да се темом даровитости ниједан од предмета не бави темељно. Можемо закључити да настава из педагошке групе предмета ову тему свакако обухвата својим садржајем, док се у методичким предметима, где би даровитост из сваког домена требало обрађивати засебно, питање даровитости деце и васпитно-образовног рада са њима заповставља. Студенти су израженом већином потврдили да су са појмом ликовне даровитости били упознати и пре пројекта, али је то знање површно и највише условљено чињеницом да се овај појам често везује за уметничке области. Кроз сталну комуникацију са студентима током трајања програма стекли смо чврст утисак да је њихово предзнање о карактеристикама ликовне даровитости слабо.

Следећом групом питања желели смо да утврдимо самопроцену стечених компетенција и самопоуздања студената након завршетка програма. На питање: „Колико сте након Пројекта самопоуздани у свом знању о феномену ликовне даровитости?" две студенткиње су одабрале опцију *Довољно самопоуздана – разумем све аспекти ликовне даровитости али у ограниченој мери*, а пет студенткиња је одабрало опцију *Сасвим самопоуздана – јасни су ми сви аспекти ликовне даровитости и умела бих да објасним њихове аспекте другима*. Нису одабране опције које подразумевају ниже нивое самопоуздања и опција највишег нивоа самопоуздања. Свих седам студенткиња одговорило је потврдно на питање: „Да ли вам је учешће у Пројекту помогло да схватите како се код деце испољава ликовна даровитост?", док се шест студенткиња након учешћа у Пројекту сматра оспособљеним да препозна ликовно даровито дете

на основу његових ликовних радова, а једна студенткиња се за овај процес сматра делимично оспособљеном.

Овим одговорима добили смо позитивну оцену концепције Програма едукације студената јер смо успели да постигнемо циљ који се тиче оспособљавања студената за процес идентификације даровитости за ликовно изражавање, као и циљ изградње самопоуздања код студената за реализацију тог процеса.

Трећу групу питања усмерили смо на испитивање појединачне образовне ефектности сваке од фаза рада са студентима (тестирање, анализа ликовних радова, реализација ликовне колоније). Из групе од седам студенткиња, њих шест сматра да је највише знања о елементима на дечјим радовима за процену ликовне даровитости стекло током фазе анализе дечјих ликовних радова, док је једна одговорила да је то био случај у првој фази – едукација и разговори пред тестирање.

Образовну ефектност фазе обуке за тестирање и самог тестирања испитали смо следећим питањем: „Да ли сте разумели све аспекте и факторе укључене у процес тестирања ликовне даровитости (да ли вам је то довољно добро објашњено пре сваког теста)?”. Шест студенткиња је одабрало опцију *Да, у потпуности*, а једна *Делимично сам разумела*. Деветим питањем смо замолили студенте да наведу аспект или фактор у процесу тестирања који су најслабије разумели, односно који није био довољно добро објашњен. Питање је било отвореног типа, а добијени одговори су представљени у Табели 1:

Табела 1. Одговори студенткиња на питање за који аспект тестирања нису у довољној мери биле припремљене програмом

1.	Заиста је све добро објашњено и не бих могла да кажем да постоји неки аспект који нисам разумела.
2.	Све сам разумела подједнако добро, све је било довољно добро објашњено. Само сматрам да је потребно провести више времена са децом како би дошло до бољих резултата (знања студената). Све аспекте у процесу тестирања сам добро разумела, били су добро објашњени и јасни. Нисам најбоље разумела попуњавање дневника (мисли се на Дневник посматрања), али у суштини нисам ни имала много тога да пишем јер су сва деца учествовала у раду и видело се да им је занимљиво.
3.	Заиста не постоји аспект који није био довољно добро објашњен.
4.	Професорка се потрудила да нам све добро објасни. Ја, лично, сам све разумела. Оно што мени није било у потпуности јасно је шта радити када дете за које сматрамо да је даровито не жели баш тог дана да испољи своју креативност. У току тестирања нисмо смели да их мотивишемо, и то ми је наравно јасно, али да ли би иначе требало да дете пустимо тог дана и да не „наваљујемо” или да се потрудимо да заврши задатак.
5.	Све је било одлично објашњено.
6.	Све је било добро објашњено.
7.	Нема таквих аспеката.

Као што се може видети из приложених одговора, студенти су мишљења да им је већина информација, теорије и практичних упутстава на аде-

кватан начин приближено и нису имали потешкоћа у разумевању материје у целини. Једна студенткиња није попуњавала Дневник посматрања након првог теста јер је разумела да је он важан само у оквиру првог теста, а како нисмо пред сваки тест посебно наглашавали овај аспект и нисмо проверавали податке из Дневника већ само кроз разговор анализирали искуства са тестирања, пропуст је остао до краја овог процеса. Ипак, не можемо рећи да је пропуст начињен са наше стране јер је осталих шест студенткиња разумело суштину и важност Дневника посматрања који је уредно попуњавало током читавог процеса тестирања. Оно што можемо видети из једног коментара (а слична питања искрсавала су и током анализа и фокусираног интервјуа) јесте да се у процесу тестирања јављају неки непредвиђени аспекти који отварају нова питања код студената. Нека од питања гласила су: „Како се понашати током тестирања ако дете замоли за нашу помоћ, а ми знамо да не смемо да му помажемо током тог процеса?” или „Уколико дете инсистира на томе да уради више од једног ликовног рада на задату тему, како се одлучити који рад да анализирамо у процени даровитости?”. Ово је заправо веома корисно јер студенти настављају да промишљају одређене аспекте педагошког понашања и његове могуће исходе, постављају питања и кроз разговор на ту тему стичу нова знања.

Генерално, процес тестирања реализован је без значајних пропуста, бар са стране студената, док су једине забележене неправилности последица неадекватног понашања одређених васпитача (на пример, подстицање екстринзичке мотивације код деце током тестирања или забрана деци да одбију учешће у тестирању иако смо тестом дали могућност избора као фактор процене интринзичке мотивисаности). Овим смо ситуацијама потврдили претходно изнете ставове да је васпитачима потребно ојачавање компетенција из области рада са даровитима.

Наредном групом питања желели смо да утврдимо образовну ефикасност рада са студентима у фази анализе дечјих радова. Прво питање испитивало је ниво разумевања постављених критеријума процене показатеља даровитости на ликовним радовима где је шест студенткиња одговорило да су им сви критеријуми били потпуно јасни након објашњења, а једна студенткиња је одговорила да јој је већина критеријума била јасна. Наредно питање је тражило од студената да наведу аспекте који им нису били потпуно јасни и за које би желели додатна појашњења – свих седам студенткиња одговорило је да таквих аспеката нема. На питање: „Да ли бисте након Пројекта имали самопоуздања да самостално извршите процену елемената даровитости на дечијим ликовним радовима, уколико су вам критеријуми унапред дати?” пет студенткиња одговорило је са *Да, имала бих довољно самопоуздања*, а две студенткиње са *Делимично бих имала самопоуздања*. Последње питање у овој групи гласило је: „Да ли се након Пројекта осећате оспособљено да препознате потенцијалну ликовну даровитост код деце предшколског узраста?” и

одговори су код пет студенткиња гласили *Да, у њој* и *у њој*, код остале две *Да, делимично*.

Закључујемо из овог дела упитника да су студенткиње стекле довољно самопоуздања у своје знање и разумевање елемената на дечјим ликовним радовима који могу бити знак ликовне даровитости. Додатно, кроз сам процес анализе студенткиње су биле у могућности да се упознају са системом оцењивања задатих фактора процене и да кроз непосредну сарадњу са истраживачем увиде на који се начин превазилазе и одређене непредвиђене околности у самом истраживачком процесу, чиме смо утврдили да је Програм едукације омогућио развијање компетенција за анализу дечјих ликовних радова у процесу процене фактора даровитости.

Из тог разлога је било и очекивано да ће на питање: „У којој фази Пројекта сте стекли највише новог знања?“ свих седам студенткиња одговорити са *У фази анализе дечјих радова*.

На крају упитника желели смо да сазнамо да ли су студенткиње задовољне Програмом едукације као делом предмета Методички практикум ликовног васпитања, пошто су управо кроз њега уместо кроз регуларни ток наставе завршиле курс тог предмета. Свих седам студенткиња је било задовољно што се определило за учешће у Пројекту као програму предмета, свих седам сматра да је стекло нове значајне компетенције које ће им бити од користи у васпитном раду са децом.

Како бисмо утврдили мишљење о педагошкој ефикасности и ефектности Програма од стране студената, последњим питањем замолили смо их да дају слободне коментаре који се тичу њихове процене Програма едукације, да изнесу критике или сугестије за одређене измене или унапређења у будућем развијању Програма. Сумирано, коментари најпре веома похвално процењују концепт и реализацију Програма. Једногласно се похваљује могућност студената да раде директно са децом (то је генерација која због ковида није имала праксу у вртићима па им је овај аспект рада био од великог значаја) и могућност примене теоријског знања у пракси. Сугестије су се односиле на концепт самог истраживања даровитости и на његову реализацију много више него на Програм едукације студената. Тако се указује на потребу за повећањем броја студената укључених у Програм. Наиме, током процеса тестирања студенткиње су увиделе захтевност помног праћења понашања све деце у групи ради вођења дневника понашања. Друга сугестија указала је на потребу да се због редовног изостајања једног броја деце тестирање допуни неким додатним термином како би сва деца која чине узорак истраживања имала прилику да учествују у свим тестовима. Трећа група сугестија односила се на потребу боље обуке самих васпитача пред реализовање тестирања у вртићима јер су студенткиње имале непријатности у том процесу због неадекватног понашања васпитача.

На основу датих одговора на ово питање, установили смо да сам концепт Програма едукације наилази на позитивну процену студената и да су примењене стратегије едукације у великој мери испуниле очекивања и захтеве Програма.

ЗАКЉУЧАК

Закључке о педагошкој ефектности експерименталног програма едукације студената за васпитни рад са децом даровитом за ликовно изражавање донели смо на основу квалитета реализованог пројекта „Ликовна колонија као подршка неговању и развоју даровитости за ликовни израз деце предшколског узраста”, као и на основу резултата студентске евалуације.

На основу одговора добијених упитником који су попуњавали студенти учесници Програма, закључили смо да је Програм омогућио остваривање основних циљева који се тичу развијања компетенција код студената за педагошки рад са децом даровитом за ликовно изражавање. Садржај Програма је у довољној мери обезбедио студентима теоријско знање о карактеристикама ликовне даровитости, док су примењене педагошке методе у раду са студентима допринеле да стекну разумевање проблематике педагошког рада са даровитом децом. Са друге стране, закључили смо да је Програм позитивно допринео развијању самопоуздања студената за педагошко деловање у овој области.

Коначни закључак овог педагошког истраживања на првом месту потврђује образовну вредност предложеног програма. Што се тиче самог садржаја и примењених педагошких метода, закључујемо да је постављена добра основа за рад са студентима на тему даровитости за ликовно изражавање, али да је потребно и додатно унапређивање. Предлаже се да се током припреме наредне фазе Програма као фактор у обзир узме и утицај спољашњих околности на ток спровођења програма (активности у вртићима са којима се сарађује током реализације програма). Такође се предлаже повећање броја учесника у Програму како би са једне стране био олакшан процес тестирања сваком учеснику, а са друге стране како би се више студената обухватило Програмом едукације. Резултати истраживања показују и да је потребно приредити уџбеник или приручник који ће студенти моћи да користе током трајања Програма едукације. Посебно се истиче потреба за темељнијом едукацијом васпитача који ће посредно учествовати у реализацији Програма.

Позитивни резултати истраживања и успех реализованог пројекта охрабрују нас да наставимо са унапређивањем концепта ове стратегије, као и њеном даљом применом у образовању студената за рад са децом даровитом за ликовно изражавање.

ЛИТЕРАТУРА

Алтарас (2006): А. Altaras, *Darovitost i podbacivanje*, Београд: Центар за примену психологију.

Винер (1993): Е. Winner, Exceptional Artistic Development: The Role of Visual Thinking, *Journal of Aesthetic Education*, 27(4), Special Issue: Essays in Honor of Rudolf Arnheim, 31–44.

Винер (1997): Е. Winner, Giftedness vs. creativity in the visual arts, *Poetics*, 24, 349–377.

Винер (2000): Е. Winner, The Origins and Ends of Giftedness, *American Psychologist Inc*, 55(1), 159–169.

Ђорђевић (2020): Ј. Ђорђевић, Preschool teachers' competencies for identifying and fostering giftedness for visual arts expression in preschool children, *Professional Competences for Teaching in the 21st Century*, Јагодина: Faculty of Education, 92–112.

Јевтић (2009): В. Јевтић, Структура компетенција даровите предшколске деце. Даровити и друштвена елита, *Zbornik 15*, Вршач: Висока школа струковних студија за образовање васпитача „Михаило Павлов”, 250–259.

Кларк, Цимерман (2001): G. Clark, E. Zimmerman, Identifying Artistically Talented Students in Four Rural Communities in the United States, *Gifted child quarterly*, 45(2), 104–114.

Кларк: *Clark's Drawing Abilities Test (CDAT)*, <https://drawingtest.org/cdat/test-uses/>, посећено 20. јула 2022.

Карлаварис (1986): В. Karlavaris, *Metodika likovnog vaspitanja predškolske dece za 3. godinu pedagoške akademije*, Београд: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

Кер (2009): В. Kerr, *Encyclopedia of Giftedness, Creativity and Talent*, University of Kansas.

Којић, Карлаварис, Којић (2020): М. Којић, В. Karlavaris, S. Којић, *Metodika likovnog vaspitanja dece predškolskog uzrasta*, Podgorica: Univerzitet Crne Gore.

Крагуљац, Карлаварис (1970): М. Kraguljac, В. Karlavaris, *Estetsko procenjivanje u osnovnoj školi. Praćenje eksperimentalnog programa za estetsko procenjivanje u okviru likovnog vaspitanja u osnovnoj školi*, Београд: Уметничка академија у Београду.

Крос, Колман (2005): Т. L. Cross, L. J. Coleman, School-Based Conception of Giftedness, In: R. Sternberg, J. Davidson (Eds.), *Conceptions of Giftedness* (Second Edition), Cambridge University Press, 52–64.

Мадеја (2013): S. Madeja, The status of assessment in the visual arts in the United States, In: A. Kárpáti, E. Gaul (Eds.), *From Child Art to Visual Language of Youth: New Models and Tools for Assessment of Learning and Creation in Art Education*, Bristol, UK / Chicago, USA: Intellect, 5–32.

Николић, Грандић, Павловић (2017): М. Nikolić, R. Grandić, M. Pavlović, Компетенције васпитача за рад са даровитом децом, *Inovacije u nastavi*, 30(1), 43–54.

Ренцули (1978): J. Renzulli, What Makes Giftedness? Reexamining a Definition, *The Phi Delta Kappan*, 60(3), 180–184, 261.

Ренцули (1999): J. Renzulli, What Is This Thing Called Giftedness, and How Do We Develop It? A Twenty-Five Year Perspective, *Journal for the Education of the Gifted*, 23(1), 3–54.

Стернберг, Џарвин, Григоренко (2011): R. Sternberg, L. Jarvin, E. Grigorenko, *Explorations in Giftedness*, Cambridge University Press.

Чиксентмихали (2014): M. Csikszentmihalyi, *Flow and the Foundations of Positive Psychology. The Collected Works of Mihaly Csikszentmihalyi*, Springer.

Jovana N. Ђорђевић

University of Kragujevac

Faculty of Education in Jagodina

Department of Didactics and Methodology

EDUCATING STUDENTS IN PEDAGOGICAL WORK WITH PRESCHOOL CHILDREN GIFTED IN ARTISTIC EXPRESSION

Summary: On the basis of cooperation with preschool teachers and observation of their work, as well as of various research studies results, it can be concluded that preschool teachers are not competent enough to work with children gifted in art. Therefore, there is a need to develop preschool teachers' competencies during their undergraduate studies. With the intention of enabling preservice preschool teachers to acquire the necessary competencies for working with children gifted in art, an experimental Educational Program for Students was designed. The program was carried out within the subjects belonging to the field of didactics of art education at the Faculty of Education in Jagodina, and was a part of a larger project aiming to support children gifted in arts. The research was conducted with the aim of exploring the potential and pedagogical effectiveness of the designed program. The research results have shown that the goal of the Program was successfully accomplished, i.e. that preservice preschool teachers developed their competencies in identifying and working with children gifted in art. It has been concluded that students were content with the Program, and that they gained enough competencies in working with children gifted in art. In conclusion, the proposed strategy is applicable as a way of educating preservice teachers in working with gifted children. In addition, the paper offers suggestions for enhancing pedagogical effectiveness of the project.

Keywords: giftedness in art, developing students' competencies for pedagogical work with preschool children gifted in art, undergraduate education of preschool teachers, experimental educational program.